

تبیین سرمایه اجتماعی در بافت کهن شهری نمونه موردی آران و بیدگل

دکتر محمد حسین سرایی^۱

امیر اشنویی^۲

مقداد نمکی^۳

چکیده

سرمایه اجتماعی به عنوان مؤلفه کلیدی مورد مطالعه صاحب نظران جغرافیای اجتماعی قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی ابعادی همچون مشارکت اجتماعی و اعتماد و انسجام اجتماعی را شامل می‌شود. هدف اصلی این مقاله بیان خاستگاه نظری مفاهیم سرمایه اجتماعی و بررسی میزان متغیرهایی آن در جامعه مورد مطالعه است. جامعه آماری پژوهش ۳۵۰ نفر سرپرستان خانوار بافت کهن شهری آران و بیدگل می‌باشد. یافته‌های تحقیق بیان می‌دارد میزان سرمایه اجتماعی در سطح متوسط به پایین قرار دارند. به منظور بهبود این شاخص راهکارهایی پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: بافت کهن شهری، آران و بیدگل، سرمایه اجتماعی

۱: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد

۲: دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد

۳: مدیر عامل شرکت احیای بافت تاریخی و فرسوده آران و بیدگل

مقدمه

انسان یگانه موجودی است که به منظور ادامه حیات ارگانیکستی و انطباق اقتصادی در رشد شخصیتی و الگوهای اقتصادی و انتقال موارث جمعی ناگزیر به سایر آدمیان وابسته بوده و از همین رو نیز به زندگی سازمان یافته گروهی در غالب نهادهای منسجم اجتماعی می‌گراید (محمدی اصل، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

سرمایه انباره‌ای است که از آن زنجیره‌ای از منابع استخراج می‌گردد (مبارکی، ۱۳۸۳، ص ۷۸). سرمایه اجتماعی شامل منابع مفید قابل دسترس برای کنشگران است که از طریق روابط اجتماعی آنها حاصل می‌گردد و به یک فرد یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشد (فیلد، ۱۳۸۵، ص ۳۱).

به طور کلی سرمایه اجتماعی به دو نوع تقسیم بندی می‌کنند:

۱- سرمایه اجتماعی شناختی (رابطه‌ای)؛ این نوع سرمایه در سطح خرد می‌باشد و به صورت انتزاعی به مولفه‌هایی چون اعتماد، هنجارها و ارزش‌ها اشاره دارد که کنش‌های متقابل افراد را در جامعه تحت تاثیر قرار می‌دهد (Paras, 2003, p4).

۲- سرمایه اجتماعی ساختاری (نهادی)؛ به سطوح میانی و کلان جامعه اشاره دارد و جنبه‌های قابل رویت و عینی‌تر سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. در این سطح به جنبه‌هایی چون روندهای محلی، سازمان‌ها و شبکه‌های موجود در میان مردم که جامعه را در رسیدن به اهداف فرهنگی- اجتماعی هدایت می‌کنند (چلبی و مبارکی، ۱۳۸۴، ص ۷).

مبانی نظری

امروزه صاحب نظران بر این باورند که سرمایه اجتماعی نقش موثری در کاهش هزینه فعالیت و موفقیت افراد در دستیابی به اهداف خود دارد (علیوردی نیا و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۱۰۷). اصطلاح سرمایه اجتماعی اولین بار در اثر علمی جان جاکوب به کار رفته است (Putnam, 1995, p78).

سرمایه اجتماعی بر اساس نظر بسیاری از اندیشمندان به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبعی با ارزش اشاره دارد و از طریق هنجارها و اعتماد متقابل، موجب تحقق اهداف افراد و اعضا جامعه می‌گردد. فوکویاما سرمایه اجتماعی را مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی تعریف می‌کند که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است در آن سهیم هستند (فوکویاما، ۱۳۸۵، ص ۱۱). از نظر پانتم منظور از سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌هاست که می-

توانند با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ کارایی جامعه را بهتر کنند (پاننام، ۱۳۷۷، ص ۲۵۱). بر اساس تعریف بوردیو، سرمایه اجتماعی اصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و به عبارت ساده‌تر عضویت در یک گروه است (شارع پور، ۱۳۸۴، ص ۱۱). باس سرمایه اجتماعی را حاصل شرایطی می‌داند که بر اساس آن جوامع برای رسیدن به اهداف خود، تعاون و همکاری دارند و برای ارتقاء مشارکت اجتماعی در محله‌ها و توسعه اعتماد به نفس امری ضروری است (کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۸، ص ۲۱۲). مهمترین مسئله نظم اجتماعی برای دورکیم، اعتماد و همبستگی اجتماعی است یعنی اینکه بدون انسجام و اعتماد، پایداری نظم اجتماعی ممکن نیست (چلبی، ۱۳۷۵، ص ۱۲).

جغرافیدانان اجتماعی با مطرح نمودن مباحث کلیدی در نظریاتشان، منابع سرمایه اجتماعی را عبارت از اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی می‌دانند که هر کدام از این منابع نقشی اساسی در پیشبرد اهداف جامعه دارد. در این تحقیق ما به بررسی اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی می‌پردازیم.

اعتماد اجتماعی مهمترین سازه سرمایه اجتماعی و یکی از جنبه‌های مهم روابط انسانی و اجتماعی و عاملی بسیار اساسی برای تداوم زندگی جمعی در دنیای پرمخاطره مدرن است. اعتماد اجتماعی تسهیل کننده و تضمین کننده تعاملات و چگونگی روابط افراد در زمینه‌های مختلف نظام اجتماعی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰، ص ۴). کلوس افه شاخص‌های بررسی اعتماد اجتماعی را بررسی اعتماد شهروندان به هم‌شهریان خود، اعتماد به نخبگان سیاسی و سایر بخش‌ها می‌داند (افه، ۱۳۸۴، ص ۲۰۶). آنتونی گیدنز به دو نوع اعتماد اعتقاد دارد:

۱- اعتماد به افراد خاص

۲- اعتماد به افراد یا نظام‌های انتزاعی (شارع پور، ۱۳۸۰، ص ۱۰۴).

در نظریه آلن فاکس دو قضیه مطرح است :

۱- به اعتقاد او مردمی که احساس می‌کنند دیگران به آن‌ها اعتماد ندارد، آن‌ها نیز اعتماد خود را از دست می‌دهند (سندروم نظر خواهی پایین)

۲- مبادلات اجتماعی زمینه مساعدی را برای ایجاد اعتماد بوجود می‌آورد (Reche, ۱۹۹۱, p۱۰۱)

از دیگر وجوه سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی است. به عقیده گامبتا، مردم اغلب بر اساس عقل و منطق رفتار می‌کنند. وی در قالب دیدگاه انتخاب عقلایی، اعتماد را پیش شرط لازم ایجاد حس مشارکت و تعاون می‌داند (Gambetta, ۱۹۹۸, p۶). به نظر میدگلی، مشارکت اجتماعی ایده‌ای کاملاً ایدئولوژیکی است که بازتاب اعتقادات ناشی از نظریه‌های اجتماعی و سیاسی است (نیازی، ۱۳۸۸، ص ۲۸۰). مشارکت در بعد اجتماعی و سیاسی را شرکت در تصمیم‌گیری از طریق سازمانها به انتخاب خود بیان نموده است (الغنمی، ۱۳۷۲، ص ۶۰).

به نظر گائوری، مشارکت اجتماعی فرایند اجتماعی عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بصری و چند فرهنگی است که هدف آن کشاندن همه مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه است (Gaoteri, ۱۹۸۶, p۳۷). کرافت تحولاتی چون جنبش‌های جدید، بازنگری در مورد نیازهای انسان، ظهور مجدد ایده شهروندی و فرانویابی را موجب توجه به ایده مشارکت دانسته‌اند (Croft and Bresford, ۱۹۹۲, p۱۴). اندرسون موارد عضویت حضور در جلسات و کمک‌های مالی به فعالیت‌ها و مجامع مشارکتی را از متداول‌ترین معرفت‌های مشارکت اجتماعی بیان نموده است. راجر مشارکت شهری را در شش سطح مطرح می‌کند:

- ۱- حضور خودجوش مردم (مشارکت خود جوش شهری)
- ۲- همکاری مردم و مجریان در پروژه‌های شهری (مشارکت شهری فعال)
- ۳- حضور فیزیکی صرف مردم (مشارکت شهری منفصل)
- ۴- حضور مردم در نهادها بدون حق رأی (مشارکت شهری ناموثر)
- ۵- قرار گرفتن مردم در جریان پروژه‌های شهری (مشارکت شهری کارکردی)
- ۶- مشاوره مردم به مجریان پروژه‌های شهری (مشارکت شهری مشورتی)

روش تحقیق

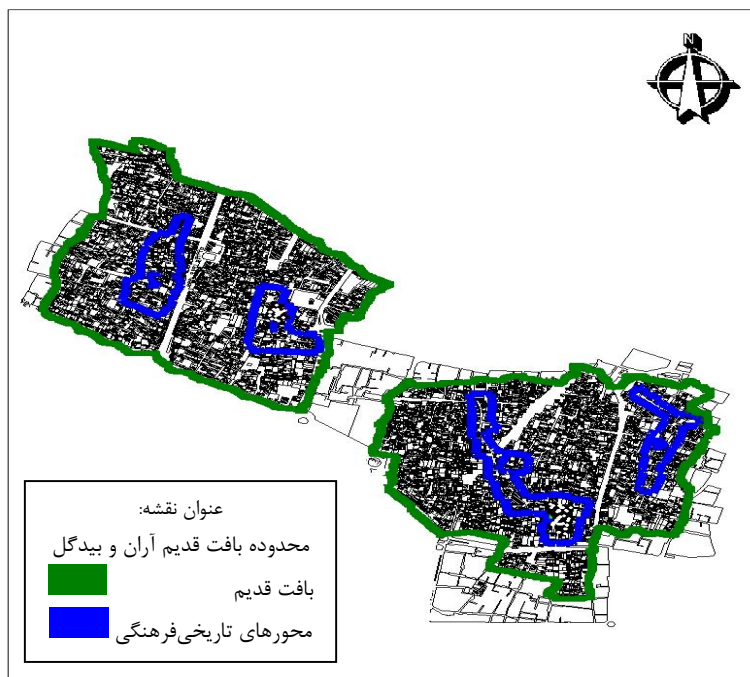
این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی صورت گرفته است. همچنین برای جمع آوری داده‌های تحقیق از پرسشنامه همراه با مصاحبه استفاده شده است. سنجش میزان سرمایه اجتماعی از طریق متغیرهای اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق، سرپرستان خانوار در بافت کهن شهری آران و بیدگل است که از طریق فرمول کوکران تعداد ۳۵۰ نفر تعیین گردیدند.

معرفی شهر آران و بیدگل

شهرستان آران و بیدگل بین ۵۱ درجه و ۲۹ دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۱۴ دقیقه عرض شمالی واقع است. این شهرستان از شمال به دریاچه نمک و استانهای سمنان و قم و از شرق به شهرستان‌های نطنز و اردستان، از جنوب و غرب به شهرستان کاشان محدود است. مساحت آن ۶۰۵۱ کیلومتر مربع، معادل ۵/۶ درصد مساحت استان می‌باشد. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۹۱۲ متر است (سلمانی، ۱۳۷۷، ص ۹).
قصبه آران و بیدگل دو تا آبادی‌های بسیار قدیمی در ۹ کیلومتری شمال کاشان بوده‌اند در کتب و مآخذ بسیاری، از جمله اطلاق النفیسه (تالیف در اواخر قرن سوم هجری قمری) و تاریخ قم (تالیف در ۳۷۸ ه.ق) از آران

و دیوان سید ابوالرضا راوندی (از فقهای معروف امامیه در اوایل قرن ششم ه.ق) و المعجم فی معائیر اشعار العجم

شمس قیس رازی از بیدگل ذکر کرده که در مجاورت یکدیگر قرار داشته و تا سال ۱۳۵۰ شمسی دارای دو شهرداری جدا از هم بوده‌اند و تا چند ده سال قبل از آن باروهای دور شهر و قلعه بندی جداگانه نیز داشته‌اند. از سال ۱۳۵۰ به بعد در روند توسعه شهری به هم رسیده و با وجود وجوه فرهنگی متمایز از هم، به یک واحد سیاسی با نام شهر آران و بیدگل از بخش‌های تابعه شهرستان کاشان تبدیل شد. این شهر در شهریور ماه سال ۱۳۷۵ نیز

طبق مصوبات دولت از حوزه فرمانداری کاشان منتزع و از لحاظ قانون تقسیمات کشوری، مبدل به شهرستان شد.

آران و بیدگل در گذشته (و تا قبل از ادغام در یکدیگر) هر کدام دارای ۱۲ محله اصلی بوده‌اند. این تقسیم بندی ۱۲ قسمتی به تناسب ۱۲ برج فلکی و یا به عبارتی به نیت و تبرک به نام و یاد ۱۲ امام بوده است. از شاخص‌های بارز یک محله و از شرایط لازم جهت اطلاق نام یک محله مستقل به یک کوی یا برزن، وجود ساختمان یک حسینییه بوده است (امینیان، ۱۳۷۶، ص ۷۲).

دوازده محله شامل آب پخش، سرمحله، دهنو، زبرده، دربند، جنگلته، سرکوچه یخچال، سرکوچه دراز، چهارسوق، میدان بزرگ، بازار، قاضی، وشاد و سرکنگه در آران واقع شده و دوازده محله در بیدگل عبارت بود فخارخانه، دروازه، یزلان، ویرانه، علی اکبر، سلمقان، باغ علوی، توی ده، درب ریگ، حاج عبدالصمد، مختص آباد و درب مختص آباد.

این شهر با بافت تو در توی ایرانی خود تا سال ۱۳۰۳ درون حصار با وسعت ۱۴۷ هکتار با برج و بارو قرار داشت. اما با رشد جمعیت و نیاز به مسکن چون امکان گسترش شهر در درون حصار فراهم نبود ساخت و ساز به

بیرون بارو کشانده شدند و شهر از حصار خود گریخت و تغییر در شیوه ساخت و سازها، رفته رفته بافت کهن شهر را متاثر و دگرگون نمود و شهر از هر سو گسترش یافت (فرخیار، ۱۳۸۶، ص ۱۸۵).

یافته‌های تحقیق

در ابتدا به تشریح سیمای جامعه مورد بررسی می‌پردازیم؛ در این بررسی، بیش از ۹۰/۹ درصد از سرپرستان خانوار را مردان و تنها ۹/۱ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. ۷۵/۱ درصد از سرپرستان خانوار بالای چهل سال سن دارند و فقط ۸/۸ درصد آن‌ها زیر ۳۰ سال دارند. ۳۱/۱ درصد بیسواد، ۴۱/۱ درصد زیر دیپلم، ۲۷/۶ درصد دیپلم و بالاتر هستند. زادگاه ۹۵/۴ درصد پاسخگویان شهر آران و بیدگل و ۴/۵ درصد غیر از شهر آران و بیدگل بوده است، در نتیجه می‌توان گفت بیشترین درصد ساکنین این محلات را ساکنین بومی تشکیل می‌دهند. ۷۹/۱ درصد از پاسخگویان بیش از ۱۰ سال و ۲۰/۹ درصد کمتر از ۱۰ سال است که در این محله اقامت دارند. سرمایه اجتماعی؛ در این مطالعه مفهوم سرمایه اجتماعی با استفاده از شاخص‌های اعتماد و مشارکت اجتماعی به عنوان مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی مورد مطالعه قرار گرفته است. در جداول زیر میزان سرمایه اجتماعی در بافت قدیم آران و بیدگل ارائه گردیده است.

جدول (۳): افتخار به محله

میزان برخورداری	فراوانی	درصد
خیلی کم	۲۲	۶/۲
کم	۲۹	۸/۲
متوسط	۴۵	۱۲/۸
زیاد	۹۴	۲۶/۸
خیلی زیاد	۱۶۰	۴۵/۷
جمع	۳۵۰	۱۰۰

جدول (۱): اعتماد به همشهریان

میزان برخورداری	فراوانی	درصد
خیلی کم	۵۸	۱۶/۵
کم	۱۰۰	۲۸/۵
متوسط	۵۹	۱۶/۸
زیاد	۹۷	۲۷/۷
خیلی زیاد	۳۶	۱۰/۵
جمع	۳۵۰	۱۰۰

جدول (۴): حل مشکلات با گفتگو

میزان برخورداری	فراوانی	درصد
خیلی کم	۳۲	۹/۱
کم	۱۰۷	۳۰/۵
متوسط	۸۱	۲۳/۱
زیاد	۱۱۲	۳۲
خیلی زیاد	۱۸	۵/۱
جمع	۳۵۰	۱۰۰

جدول (۲): اعتماد به مسئولان شهری

میزان برخورداری	فراوانی	درصد
خیلی کم	۹۲	۲۶/۲
کم	۷۰	۲۰
متوسط	۹۶	۲۷/۱
زیاد	۷۷	۲۲
خیلی زیاد	۱۵	۴/۷
جمع	۳۵۰	۱۰۰

جدول (۵): نحوه همکاری

درصد	فراوانی	نحوه مشارکت
۵۳/۱	۱۸۵	موافق تشکیل شرکت ساماندهی محله
۴۲/۱	۱۴۸	موافق تشکیل شرکت تعاونی مسکن محله
۴/۸	۱۷	سایر موارد

بر اساس جداول (۵-۱)، ۶۲ درصد از پاسخگویان در سطح متوسط به پایین به همشهریان خود اعتماد دارند و تنها ۳۸ درصد از آنها اعتماد کامل دارند. ۷۳/۷ درصد پاسخگویان به مسئولان شهری اعتمادی ندارند و تنها ۲۶ درصد از آنان در سطح زیاد و خیلی زیاد اعتماد کامل به مسئولان شهر آران و بیدگل دارند. در حدود یک سوم از پاسخگویان در مواجهه با مشکلات با هم همکاری دارند و ۲۶ درصد از آنها اظهار داشتند در حل مشکلات در سطح متوسط به پایین به یکدیگر کمک می‌کنند. ۴۷/۱ درصد پاسخگویان بیان داشتند مشکلات و دعاوی خود را با گفتگو حل می‌کنند و ۴۰ درصد از آنها از گفتگو و میانجی‌گری کمتر استفاده می‌کنند. اکثر پاسخگویان یعنی ۷۲/۵ درصد به محله خود افتخار می‌کنند- علیرغم مشکلات و ضعفهایی که در بافت قدیم شهر وجود دارد و عرصه را بر ساکنین تنگ کرده است- و تنها ۱۴/۵ درصد تعلق خاطری به محل سکونت خود ندارند. این یک مزیت فوق العاده مهم برای بافت قدیم شهر آران و بیدگل است که ساکنان علیرغم اینکه نسبت به بافت جدید شهر امکانات خدماتی و تفریحی به مراتب کمتری برخوردارند باز هم از تعلق آنها به محل تولدشان کم نشده و همچنان هویت محله‌ای خود را حفظ کرده‌اند. ۵۳/۱ درصد از ساکنین در پاسخ به این سؤال که به چه صورتی می‌توانند در تجدید حیات محله خود همکاری کنند، با تشکیل شرکت احیاء و ساماندهی محله موافق بودند و ۴۲/۱ درصد هم با تشکیل شرکت تعاونی مسکن ارزان قیمت موافق هستند. این پاسخ نشان‌دهنده این نکته است که علاقه آنها به مشارکت در توسعه و توانمندسازی محلات زندگی‌شان در سطح بالایی است.

بررسی متغیرهای اعتماد به همشهریان و اعتماد به مسئولان شهری و میزان همکاری در حل مشکلات که مؤلفه اعتماد اجتماعی را نشان می‌دهد، نشان می‌دهد میزان اعتماد اجتماعی در بافت قدیم شهر آران و بیدگل در سطح متوسط به پایین است. میانگین بدست آمده از متغیر اعتماد به همشهریان (۲/۸)، اعتماد به مسئولین شهر (۲/۵)، گفتگو در حل مشکلات (۲/۹)، میزان همکاری در محله جهت حل مشکلات یکدیگر و مشکلات و مسائل محله‌ای (۲/۹) می‌باشد و فقط در متغیر افتخار به محله و هویت محله‌ای است که بالاتر از سطح متوسط قرار دارد (۳/۹). چنین داده‌هایی حکایت از پایین بودن میزان اعتماد و مشارکت در عرصه‌های اجتماعی و

فرهنگی در سطح بافت کهن شهر آران و بیدگل است. البته نباید ذکر این نکته نباید فراموش شود ساکنان علاقه و میل به مشارکت دارند، لکن تا میزان اعتماد اجتماعی افزایش نیابد این امر محقق نخواهد شد.

نتیجه گیری

آنچه نتایج و یافته‌های نظری و تجربی این تحقیق در وضعیت موجود بافت قدیم آران و بیدگل نشان می‌دهد، حضور خودجوش مردم یعنی مشارکت خودجوش شهری در قالب فعالیت‌های صرفاً مذهبی است. این وضعیت به خاطر سطح پایین شاخص سرمایه اجتماعی است. میزان اعتماد اجتماعی در بین ساکنین کمتر از حد متوسط است و متعاقب آن سطح میل به مشارکت شهری را در سطح نازلی قرار داده است. بدین منظور برای افزایش میزان مشارکت شهری و اعتماد اجتماعی که منجر به بهبود شاخص سرمایه اجتماعی در بافت کهن شهر آران و بیدگل می‌شود، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

- بالا بردن سطح فرهنگی بافت و تقویت ارزش‌های معنوی جهت استفاده‌های مشروع از خدمات و امکانات یعنی در حوزه اجتماعی باید با بهره‌گیری از پتانسیل‌ها و ظرفیت‌هایی که در قالب سرمایه‌های انسانی وجود دارد به روان‌سازی روابط اجتماعی و کمک به سازماندهی و اثر بخشی آن‌ها کمک نمود تا سرمایه‌های اجتماعی قوت بیشتری پیدا کند
- مردمی شدن امور از طریق ترویج مشارکت فعالانه و کمک به ارتقای روحیه مشارکت و همکاری از طریق جذب ساکنین در تشکلهای محلی و غیردولتی (NGO)
- ایجاد شرکت احیاء و ساماندهی در هر محله
- ایجاد شرکت تعاونی مسکن متناسب با توانایی اقتصادی ساکنان و نظارت بر آن در هر محله
- تغییر در پیش فرض‌های ذهن مدیریت شهری و پاک کردن فرضیات کهنه و ترویج دیدگاه‌های نو از طریق تشکیل کارگاه‌های آموزشی
- احیای سنت‌های قدیم، آداب، رسوم و فرهنگ که موجب افزایش آمادگی روانی، برخورداری از امید، خود اتکایی و داشتن خود پنداره و عزت نفس در حوزه شخصیتی ساکنین می‌شود و در حکم ویروسی است که در افراد آمادگی لازم برای کنش و عمل سازنده را فراهم می‌کند.
- تلفیق مسجد با زندگی عمومی به جای یک مونومان (فعال کردن کانون‌های علمی- فرهنگی و ورزشی مساجد و کتابخانه مساجد)

- بهره‌گیری از مناسک جمعی که مقوی انسجام و اعتماد اجتماعی است - چون مراسم مذهبی که موجب تقویت ادخال اجتماعی می‌شود - و پرهیز از هرگونه انسداد اجتماعی که در قالب‌های سیاسی، قومیتی و جنسیتی نمود پیدا می‌کند.
- تلفیق کاربری‌های آموزشی با فرهنگی ورزشی (می‌توان از ساعات غیر استفاده ماندن فضاهای آموزشی جهت اینگونه فعالیت‌ها استفاده کرد)

منابع

- ۱- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۰) بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷.
- ۲- افه، کلاوس (۱۳۸۴) چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: شیرازه.
- ۳- الغنمی، ام، آر (۱۳۷۲) بحران مقرر روستایی، آیا مشارکت می‌تواند آن را از بین برد، ترجمه: ناصر اوکتایی، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۵، تهران: جهاد کشاورزی.
- ۴- امینیان، سیف‌الله (۱۳۷۶) آیین‌ها و مراسم محرم در آران و بیدگل، نخستین همایش محرم و فرهنگ مردم ایران، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۵- پانام، رابرت (۱۳۷۷) دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه: محمد تقی دلفروز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور.
- ۶- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشر نی.
- ۷- چلبی، مسعود و محمد مبارکی (۱۳۸۴) تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲.
- ۸- سلمانی آرانی، حبیب‌الله (۱۳۷۷) نگاهی به آران و بیدگل، آران و بیدگل: اهل قلم.
- ۹- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۰) فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، تهران: کلمه.
- ۱۰- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی و نقش آن در حیات اجتماعی و اقتصادی، مجله رشد آموزش علوم اجتماعی (ویژه نامه سرمایه اجتماعی)، دوره نهم، شماره ۲.
- ۱۱- علیوردی‌نیا، اکبر، محمود شارع‌پور و مهدی ورمزیار (۱۳۸۷) سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری، مجله پژوهش زنان، دوره ششم، شماره ۲.

۱۲- فرخ یار، حسین (۱۳۸۶) آب انبار یادگاری از یاد رفته شهرستان‌های کاشان، آران و بیدگل، تهران: انتشارات حلم.

۱۳- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۵) پایان نظم (بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن)، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران: حکایت قلم نوین.

۱۴- فیلد، جان (۱۳۸۶) سرمایه اجتماعی، ترجمه: غلامرضا غفاری و حسین رضانی، تهران: انتشارات کویر.

۱۵- کارکنان نصر آبادی، محمد (۱۳۸۸) تبیین جامعه شناختی نقش سرمایه اجتماعی در هویت ملی، مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ و توسعه در مناطق مرکزی ایران.

۱۶- محمدی اصل، عباس (۱۳۸۴) بزهکاری نوجوانان و نظریه‌های انحرافات اجتماعی، تهران: نشر علم.

۱۷- نیازی، محسن (۱۳۸۸) تبیین جامعه شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه شهری، مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ و توسعه در منطقه مرکزی ایران، دانشگاه کاشان.

۱۸- Croft, s. (۱۹۹۲) the Politics of Participation, Journal of Critical Social Policy, Issue ۳۵.

۱۹- Gambetta, D. (۱۹۹۸) Trust Making and Breaking Cooperation's, Blackwell Oxford.

۲۰- Gaoreti, H (۱۹۸۶) Popular Participation in Development, Paris.

۲۱- Paras, p (۲۰۰۳) Unweaving the social Fabric: the Impact of Crime on Social Capital. The Cotter for U.S-Mexican Studies.

۲۲- Putnam, R. E (۱۹۹۵) Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy. Princeton Press.

۲۳- Reche, k. (۱۹۹۱) Trust, Dynamics and Organizational Integration. The Micro Sociology of Alan Fax. The British Journal of Sociology.